

ĐIỀU TRA KHẢO CỔ HỌC HUYỆN VĨNH LỘC, THANH HÓA

NGUYỄN THẮNG*

Mở đầu

Vĩnh Lộc là một huyện trung du nằm ở phía bắc tỉnh Thanh Hóa, trong vùng đồng bằng sông Mã. Phía bắc giáp huyện Thạch Thành; phía nam giáp huyện Yên Định; phía tây giáp huyện Cẩm Thủy; phía đông giáp huyện Hà Trung. Theo sách *Đại Nam nhất thống chí* địa danh huyện Vĩnh Lộc đã nhiều lần đổi thay: Thời Trần trở về trước, vùng đất này mang tên Vĩnh Ninh thuộc phủ (trại, lộ, trấn) Thanh Hóa, thời thuộc Minh vẫn theo như thế và lệ vào phủ Thanh Hóa; đời Vua Lê Thánh Tông niên hiệu Quang Thuận (1460 - 1470) đổi và lệ vào phủ Thiệu Thiên; đời Lê Trung hưng, vì tránh tên húy vua Lê Trang Tông (1533 - 1548) nên đổi tên Vĩnh Ninh thành Vĩnh Phúc; thời Tây Sơn đổi thành Vĩnh Lộc; thời Nguyễn vẫn theo như thế và cho lệ vào phủ Thiệu Hóa. (Quốc sử quán triều Nguyễn 1992: 232).

Theo sách *Đồng Khánh địa dư chí* Vĩnh Lộc có 7 tổng¹ gồm 63 xã, thôn, là huyện thuộc phủ Quảng Hóa, Phủ lý đóng tại huyện hạt. Huyện hạt phía đông giáp 2 huyện Nga Sơn, Tống Sơn; phía tây giáp 2 huyện Cẩm Thủy, Quảng Tế; Phía nam giáp 2 huyện Yên Định, Mỹ Hóa; phía bắc giáp huyện Thạch Thành (Ngô Đức Thọ và nnk 2003: 1203-1204).

Năm 1982, huyện Vĩnh Lộc tách ra từ huyện Vĩnh Thạch và gồm 15 xã là Vĩnh Quang, Vĩnh Hưng, Vĩnh Yên, Vĩnh Tiến, Vĩnh Long, Vĩnh Phúc, Vĩnh Thành, Vĩnh Minh, Vĩnh Khang, Vĩnh Hòa, Vĩnh Hùng, Vĩnh Tân, Vĩnh Ninh, Vĩnh Thịnh, Vĩnh An. Từ năm 2019 sau sáp nhập xã Vĩnh Ninh và Vĩnh Khang thành xã Ninh Khang. Sáp nhập xã Vĩnh Minh và xã Vĩnh Tân thành xã Minh Tân. Nhập xã Vĩnh Thành vào thị trấn Vĩnh Lộc, từ thời gian trên huyện Vĩnh Lộc có 13 đơn vị hành chính cấp xã trực thuộc bao gồm thị trấn Vĩnh Lộc và 12 xã: Minh Tân, Ninh Khang, Vĩnh An, Vĩnh Hòa, Vĩnh Hùng, Vĩnh Hưng, Vĩnh Long, Vĩnh Phúc, Vĩnh Quang, Vĩnh Thịnh, Vĩnh Tiến, Vĩnh Yên. Từ 1/7/2025 các xã thuộc huyện Vĩnh Lộc cũ thành lập còn 3 xã Vĩnh Lộc², xã Tây Đô³, xã Biện Thượng⁴ thuộc tỉnh Thanh Hóa.

1. Tổng quan nghiên cứu khảo cổ học huyện Vĩnh Lộc

Vĩnh Lộc được biết đến là địa danh lịch sử nổi tiếng với sự có mặt của nhiều di tích khảo cổ học thuộc các giai đoạn khác nhau. Thời Tiền sơ sử nơi đây là địa điểm phát hiện nhiều di chỉ thuộc thời kỳ Đá mới nổi bật như di chỉ Đa Bút phát hiện năm 1926 ở xã Vĩnh Tân; di chỉ Làng Còng (còn gọi là Cồn Ốc) năm 1990 ở xã Vĩnh Hưng, cách Đa Bút 10km về phía tây - tây bắc, nằm tựa lưng vào sườn đồi nhìn ra sông Bưởi ; di chỉ Bản Thủy ở thôn Đoài xã Vĩnh Thịnh, huyện Vĩnh Lộc, nằm ở bờ bắc sông Lèn, một nhánh của sông Mã và được khai quật năm 2001 (Nguyễn Xuân Ngọc 2013: 66-67; 72).

*Viện Khảo cổ học

Thời phong kiến tự chủ, dưới triều Hồ, Vĩnh Lộc là kinh đô của nước Đại Ngu (1400 - 1407) và xuất hiện Thành Tây Đô hay Thành An Tôn (động An Tôn), Thành Nhà Hồ, Tây Kinh (Đông Kinh), Tây Giai, Thạch Thành... Các nghiên cứu về Thành Nhà Hồ phải kể đến nhà khảo cổ học người Pháp L. Bezacier trong những năm 1940 – 1950 (Bezacier, L 1954); Đến đầu những năm 1970, Chu Quang Trứ đã có cuộc khảo sát thực địa khảo cổ - dân tộc học tại Thành Nhà Hồ (Chu Quang Trứ 1976: 65-70); Đến đầu những năm 1980, Thành Nhà Hồ lại được đề cập đến trong tác phẩm Thành cổ Việt Nam của Đỗ Văn Ninh (Đỗ Văn Ninh 1983).

Công tác khai quật khảo cổ tại khu vực Thành Nhà Hồ (xã Vĩnh Tiến, huyện Vĩnh Lộc) được tiến hành bao gồm các cuộc khai quật chính sau: Năm 2004, Khoa Lịch sử, Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội và Đại học Nữ Chiêu Hòa, Nhật Bản đã tiến hành khai quật thăm dò Nội thành - Thành Nhà Hồ tại góc đông bắc khu vực Nền Vua (Hán Văn Khẩn, Đặng Hồng Sơn 2006: 427-429). Tiếp sau đó từ năm 2007 đến nay nhiều cuộc khai quật khảo cổ đã được thực hiện như khai quật Cửa Nam Thành Nhà Hồ; di tích Gò Ngục; di tích Gò Mả; di tích hào thành Nam - Bắc - Đông - Tây; Tường thành đông bắc. Đặc biệt từ năm 2020 đến năm 2022 đã tiến hành khai quật khu vực nội thành Thành Nhà Hồ, bước đầu đã phát hiện được nhiều dấu tích kiến trúc trong nội thành và kết cấu cổng thành - Thành Nhà Hồ; Ngoài ra, còn có khai quật tại công trường khai thác đá An Tôn xã Vĩnh Yên; khai quật tại di tích La Thành thuộc thôn Xuân Áng, xã Vĩnh Long; di tích đàn tế Nam Giao thuộc xã Vĩnh Thành; di tích đền thờ Trần Khát Chân tại thị trấn Vĩnh Lộc; di tích chùa Du Anh (Chùa Thông) và Núi Xuân Đài tại xã Vĩnh Ninh với nhiều dấu tích kiến trúc chùa cổ có niên đại từ thời Trần - Hồ đến thời Lê sơ và Lê Trung hưng⁵ (Tống Trung Tín, Nguyễn Bá Linh 2023: 5-7).

Từ kết quả khảo sát, khai quật khảo cổ các địa điểm có dấu tích khảo cổ tại khu vực quanh Thành Nhà Hồ, trong địa bàn huyện Vĩnh Ninh xưa (nay là Vĩnh Lộc) chúng tôi đã thực hiện khảo sát tại các địa điểm thuộc xã Vĩnh Phúc; Vĩnh Thành, Vĩnh Long; Vĩnh Ninh để có thêm nguồn tư liệu nghiên cứu rõ hơn về các địa danh cổ này. Đồng thời có thêm tư liệu so sánh các địa danh này với các địa danh được in/khắc trên vật liệu kiến trúc đã phát hiện ở Thành Nhà Hồ.

2. Kết quả khảo sát một số địa điểm khảo cổ huyện Vĩnh Lộc

2.1. Khảo sát tại làng Cổ Điệp, xã Vĩnh Phúc (25.VP.ST1)

2.1.1. Vị trí địa lý

Xã Vĩnh Phúc nằm về hai bên sông Bưởi, ở phía tây huyện Vĩnh Lộc, có vị trí địa lý phía đông giáp xã Vĩnh Hưng, phía tây giáp thị trấn Vĩnh Lộc, phía nam giáp xã Vĩnh Hòa, phía bắc giáp xã Vĩnh Long. Xã được chia làm 6 thôn là Bái Xuân, Cổ Điệp, Đồng Minh, Phúc Khang, Tân Phúc, Văn Hanh. Trong đó, làng Cổ Điệp xã Vĩnh Phúc còn có tên là làng Cổ Đới cách Thành Nhà Hồ khoảng 2km về phía đông nam. Làng nằm trên một quả đồi thấp bên bờ hữu sông Bưởi. Dấu tích khảo cổ nằm ngay sát bờ sông, địa hình khu vực chia thành 3 bậc nền cao thấp khác nhau, xuất hiện các loại hình di vật khảo cổ.

2.1.2. Di vật

Trong quá trình khảo sát trên bề mặt gò cao và bờ ruộng lúa, đã phát hiện được vật liệu kiến trúc như gạch, ngói, đồ gốm men và đồ sành. Các di vật chủ yếu có niên đại thời Trần, Hồ, một số ít thời Lê sơ và Lê Trung hưng.

Bảng 1. Di vật phát hiện tại xã Vĩnh Phúc

Vật liệu thời Trần - Hồ				Đồ gốm				Đồ sành thời Trần										
				Thời Trần		Lê sơ												Lê Trung hưng
Gạch chữ nhật	Ngói trang trí	Ngói phẳng		Men trắng		Men trắng vẽ lam		Men trắng		Lon			Bình	Chậu	Nồi			Nắp
				Bát		Bát					M	T	Đ	M	M	M	T	Đ
		Mẫu	Thân	Thân	Đế	Thân	Đế											
1	1	4	4	3	2	1	1			15	20	7	5	3	2	3	4	6

a. Vật liệu kiến trúc

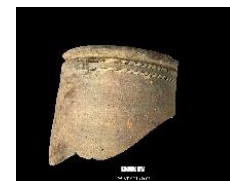
Trong quá trình khảo sát địa điểm làng Cổ Điệp, xã Vĩnh Phúc, vật liệu kiến trúc phát hiện được không nhiều về số lượng và loại hình. Kết quả thu được 1 mảnh gạch chữ nhật thời Trần - Hồ có xương gạch đỏ lẫn nhiều sạn cát nhỏ, rìa cạnh có in/khắc chữ Hán - chưa rõ chữ, khung chữ rộng 5x2,3x0,3cm. Ngoài ra, còn phát hiện được 1 mảnh ngói còn rõ một phần ô trang trí hoa lá cách điệu, khung hoa văn dài còn lại 8cm, rộng 13,5cm (Hình 1) và 8 mảnh ngói phẳng lợp thân mái, còn lại một phần thân mẫu, xương ngói đỏ lẫn nhiều sạn cát nhỏ (Hình 2). Vật liệu phát hiện cho thấy đây có thể là địa điểm quan trọng trong việc tập hợp vật liệu để xây dựng các công trình kiến trúc tại khu vực xung quanh.

b. Đồ gốm men

Đồ gốm men phát hiện được 7 mảnh thân, đế thuộc loại hình bát và đĩa, điển hình là bát dòng men trắng thời Trần. Có 5 mảnh bát men trắng, vỡ còn một phần thân đế, xương trắng, bề mặt men rạn nhiều, bát có đường kính đế 6,0cm (Hình 3). Thời Lê sơ có 1 mảnh đế bát men trắng vẽ lam, xương trắng, bề mặt men rạn trong lòng bát có trang trí hoa lá cách điệu (Hình 4); 01 mảnh thân đế bát men trắng có niên đại thời Lê Trung hưng.

c. Đồ sành

Đồ sành tại khu vực này thu được 65 mảnh thuộc loại hình lon sành, bình, chậu, nồi và nắp đáy. Lon sành bao gồm 20 mảnh thân, 7 mảnh đáy và đặc biệt là 15 mảnh miệng. Lon sành tại đây được chia làm 2 loại chính là lon sành thấp và lon sành cao. Một số hiện vật còn nguyên dáng, xương đỏ, mặt ngoài không trang trí hoặc mặt ngoài có trang trí văn thừng dọc thân, có các đường chỉ cách mép miệng. Đường kính miệng trung bình khoảng 16 - 17cm, cao 4 - 5cm (Hình 5). Các mảnh vỡ lon sành thường là mảnh thân, đáy, xương xám nhạt lẫn nhiều sạn cát thô (Hình 6). Loại hình bình sành có 5 mảnh vỡ còn lại một phần thân miệng, mép miệng vê tròn, loe rộng, phần cổ bình ngắn, xương xám lẫn nhiều sạn cát nhỏ (Hình 8). Đồ đất nung gồm 9 mảnh trong đó có 2 mảnh miệng nồi (Hình 7) và 6 mảnh nắp đáy, phần lớn nồi và nắp đáy thu được đều vỡ còn lại phần thân miệng, xương đỏ hoặc xương xám nhạt.

Hình 1. Ngói trang trí**Hình 2. Mảnh ngói phẳng****Hình 3. Đế bát men trắng****Hình 4. Đế bát men trắng vẽ lam****Hình 5. Lon sành thấp****Hình 6. Lon sành cao****Hình 7. Mảnh nồi****Hình 8. Mảnh bình sành**

Các hiện vật phát hiện trong di tích thuộc xã Vĩnh Phúc (Nguồn: Tác giả)

2.2. Khảo sát tại xã Vĩnh Thành (25.VT.ST1)

2.2.1. Vị trí địa lý

Xã Vĩnh Thành giáp với các xã Vĩnh Long, Vĩnh Tiến và Vĩnh Quang, đến năm 2019 thì sáp nhập hoàn toàn vào thị trấn Vĩnh Lộc. Chúng tôi khảo sát di tích thuộc xã Vĩnh Thành⁶, nằm ở phía đông núi Đún (Đồn sơn), cách địa điểm Làng Cổ Điệp khoảng 1km. Di tích là khu vực bãi đất rộng trồng hoa màu, nằm sát bờ sông Bưởi. Trong quá trình khảo sát trên bề mặt bị đào xới bởi quá trình canh tác hoa màu, đã phát hiện được các hiện vật khảo cổ như gạch chữ nhật, ngói phẳng, đồ gốm men, đồ sành.

2.2.2. Di vật

Di vật thu được tại khu vực xã Vĩnh Thành bao gồm vật liệu kiến trúc, đồ gốm men, đồ sành, có niên đại thời Trần và thời Lê Trung hưng.

Bảng 2. Di vật phát hiện tại xã Vĩnh Thành

Vật liệu kiến trúc thời Trần - Hồ		Đồ gốm				Đồ sành thời Trần						
		Thời Trần		Lê Trung hưng								
		Men trắng	Men ngọc	Men trắng		Lon			Bình	Nồi		Nắp
Gạch chữ nhật	Mẫu ngói phẳng	Bát	Bát	Bát		M	T	Đ	M	M	T	Thân
		T	Đế	T	Đế							
1	2	5	4	2	1	12	6	1	4	1	2	2

a. Vật liệu kiến trúc

Vật liệu kiến trúc thu được tại địa điểm này có số lượng không nhiều và chủ yếu là các mảnh vỡ nhỏ. Phát hiện được 01 mảnh gạch chữ nhật, vỡ nhỏ, bề mặt phẳng, xương đỏ lẫn nhiều vệt sét trắng, niên đại thời Trần. 02 mảnh thân mẫu ngói phẳng vỡ nhỏ, còn rõ mẫu chữ nhật, xương đỏ lẫn nhiều sạn cát, niên đại thuộc thời Trần - Hồ.

b. Đồ gốm men

Đồ gốm men trắng phát hiện được chỉ có 9 mảnh thân đế bát, trong lòng còn dấu con kê tam giác và có trang trí các đường chỉ dọc thân bát, mép đế cắt phẳng, men phủ rạn nhiều (Hình 9 - 10). Bát gốm men ngọc thu được 2 mảnh thân, đều vỡ còn lại một phần nhỏ, không rõ trang trí. Gốm men trắng và gốm men ngọc thu được trong di tích chủ yếu có niên đại thời Trần. Ngoài ra, còn thu được 1 mảnh đế bát men trắng, kích thước nhỏ, kỹ thuật ve lòng, căn cứ vào màu men, kỹ thuật có thể xác định hiện vật thuộc thời Lê Trung hưng.

c. Đồ sành

Đồ sành xuất lộ trên bề mặt di tích, thu được 28 mảnh. Lon sành có 19 mảnh, chủ yếu còn lại một phần thân miệng, mép miệng loe nhẹ, mặt ngoài có thể trang trí văn thừng dọc thân, xương xám lẫn nhiều sạn cát hạt thô (Hình 11 - 12). Loại hình bình thu được 4 mảnh miệng, xương xám lẫn nhiều sạn cát hạt thô (Hình 16). Ngoài ra, còn phát hiện được 3 mảnh nồi gốm đất nung (Hình 13), 2 mảnh thân nắp dầy (Hình 14 - 15), có xương xám lẫn nhiều sạn cát hạt thô, mặt ngoài không thấy trang trí, độ nung thấp.

Hình 9. Bát men trắng

Hình 10. Bát men trắng

Hình 11. Lon sành cao

Hình 12. Lon sành cao

Hình 13. Miệng nôi

Hình 14. Mảnh nắp đậy

Hình 15. Mảnh nắp đậy

Hình 16. Miệng bình sành

Các hiện vật phát hiện trong di tích thuộc xã Vĩnh Thành (Nguồn: Tác giả)

2.3. Khảo sát tại xã Vĩnh Long 1 (25.VL.ST1)

2.3.1. Vị trí địa lý

Xã Vĩnh Long nằm bên bờ hữu sông Bưởi, ở phía tây bắc huyện Vĩnh Lộc, có vị trí địa lý phía đông giáp các xã Vĩnh Hưng, Vĩnh Phúc, phía tây giáp các xã Vĩnh Quang, Vĩnh Yên, phía nam giáp xã Vĩnh Tiến và thị trấn Vĩnh Lộc, phía bắc giáp các huyện Thạch Thành, Cẩm Thủy. Xã có 9 thôn là thôn Bèo, Cầu Mư, Cẩm Bào, Đồi Mỏ, Đồi Thơi, Đông Môn, Tân Lập, Thành Phong, Xuân Áng. Địa điểm khảo sát nằm ở thôn Bèo, sát Di sản Thành Nhà Hồ, di tích nằm bên ngoài phạm vi hào thành bắc, vị trí góc đông bắc Thành Nhà Hồ thuộc địa phận xã Vĩnh Long. Vị trí khảo sát là một khoảng đất cao hơn so với mặt bằng xung quanh khoảng 0,5m, một phần đã có nhà dân xây dựng lên.

2.3.2. Di vật

Trong quá trình khảo sát trên bề mặt vườn cây canh tác, đã phát hiện được nhiều di vật như vật liệu kiến trúc (gạch, ngói), bát gốm men trắng, men ngọc, và đồ gốm sành. Các di vật có niên đại thời Trần tới thời Lê sơ và Lê Trung hưng.

Bảng 3. Di vật phát hiện tại xã Vĩnh Long, sưu tầm 1

Vật liệu thời Trần - Hồ			Đồ gốm							Đồ sành thời Trần					
			Thời Trần					Thời Lê sơ	Lê Trung hưng						
Ngói sen	Ngói phẳng		Men trắng		Men ngọc		Men nâu	Men trắng vẽ lam	Men trắng	Lon			Bình	Nồi	Nắp
			Bát	Chậu	Bát	Bát	Bát	Bát							
	Mẫu	Thân	T	Đế	M	T	Đế	T	Đế						
3	4	12	3	10	1	2	2	2	2	10	10	13	2	1	3

a. Vật liệu kiến trúc

Trên bề mặt di tích phát hiện được 3 mảnh ngói sen, còn lại một phần thân mũi, bề mặt được vuốt phẳng, đầu mũi sen nổi cao (Hình 17). Chất liệu đất sét đỏ pha lẫn nhiều sạn cát hạt nhỏ. Ngoài ra, còn phát hiện được 16 mảnh ngói phẳng, chủ yếu là mảnh mẫu và thân ngói phẳng vỡ, chất liệu đất sét đỏ pha lẫn nhiều sạn cát hạt nhỏ, độ nung không cao.

b. Đồ gốm men

Đồ gốm men phát hiện được 13 mảnh thân đế bát men trắng (Hình 18), 4 mảnh bát men ngọc đế có tô son nâu (Hình 19), 2 mảnh đế men nâu. Đồ gốm men thu được đều nằm trong tình trạng vỡ còn lại một phần nhỏ thân, đế. Tuy nhiên, vẫn còn một số mảnh còn lưu lại được dấu tích trang trí như hoa sen 6 cánh, trang trí các đường chỉ dọc thân tạo cánh hoa và lưu lại được các dấu con kê hình tam giác mang đặc trưng thời Trần - Hồ. Ngoài loại hình bát trên, còn phát hiện 1 mảnh chậu men trắng vỡ còn lại một phần miệng, men rạn, xương trắng nhạt, đường kính miệng 32cm.

c. Đồ sành

Đồ sành phát hiện được 39 mảnh, trong đó đa phần là các mảnh miệng, một số ít mảnh thân, đáy thuộc loại hình lon sành cao, bình sành với mặt ngoài có trang trí văn thừng dọc thân, đường chỉ

cách mép miệng. Đường kính miệng trung bình 17 - 22cm. Nồi đất nung (Hình 20), nắp vung, vỡ còn lại một phần thân, miệng, xương đỏ lẫn nhiều sạn cát hạt thô, độ nung thấp.

Hình 17. Ngói sen đơn

Hình 18. Bát men trắng

Hình 19. Bát men ngọc

Hình 20. Miệng nồi

Các hiện vật phát hiện trong di tích thuộc xã Vĩnh Long, sưu tầm 1 (Nguồn: Tác giả)

2.4. Khảo sát tại xã Vĩnh Long 2 (25.VL.ST2)

2.4.1. Vị trí địa lý

Địa điểm khảo sát nằm góc đông nam phía ngoài hào thành - Thành Nhà Hồ. Di tích nằm trên một khoảng đất cao hơn so với mặt bằng xung quanh khoảng 0,5 - 0,6m, trong một khoảng đất rộng trên 10.000m², di vật khảo cổ phát hiện được trên bề mặt di tích. Đây là vị trí góc đông nam phía ngoài khu vực Thành Nhà Hồ nên rất có khả năng có các công trình kiến trúc gắn với sự tồn tại của Thành Nhà Hồ trong lịch sử.

2.4.2. Di vật

Di vật thu được tại khu vực xã Vĩnh Long (sưu tầm 2) bao gồm loại hình vật liệu kiến trúc, đồ gốm men, đồ sành, có niên đại thời Trần - Hồ.

Bảng 4. Di vật phát hiện tại xã Vĩnh Long, sưu tầm 2

Vật liệu thời Trần - Hồ			Đồ gốm thời Trần				Đồ sành thời Trần - Hồ								
Ngói sen	Ngói phẳng		Men trắng		Men ngọc	Men nâu	Lon				Chậu	Nồi		Nắp	
			Bát		Bát	Bát	Nguyên đáng	M	T	Đ	M	M	T	Đ	Thân
	Mẫu	Thân	Đế	T	Đế	Đế									
5	6	6	5	1	1	3	2	6	2	7	4	9	4	2	5

a. Vật liệu kiến trúc

Thu được 17 mảnh trong có 5 mảnh ngói mũi sen đơn, còn lại phần thân, mũi, xương đỏ. Ngói phẳng lợp thân mái có 12 mảnh vỡ, còn lại một phần nhỏ thân và mẫu ngói, xương đỏ, độ nung không cao. Dù chưa phát hiện được các loại hình gạch, nhưng dựa vào các mảnh ngói xuất lộ cho thấy có sự tồn tại của các công trình kiến trúc có mái lợp khác nhau ở khu vực này.

b. Đồ gốm men

Bát gốm men có 6 mảnh men trắng để mộc hoặc để tô son nâu, một số tiêu bản có trang trí trong lòng bát như in nổi hoa cúc tia hoặc bông hoa 8 cánh, cánh hoa dạng như ý, chân đế thường để mộc (Hình 21 - 22). Bát gốm men ngọc có 1 mảnh để trang trí hoa văn cánh cúc tia bằng cách cạo xương, kỹ thuật con kê (Hình 23). Ngoài ra, còn thấy có 3 mảnh bát gốm men nâu (Hình 24). Các hiện vật này có kỹ thuật con kê, niên đại được xác định thuộc giai đoạn thời Trần - Hồ.

c. Đồ sành

Phát hiện được 17 mảnh miệng và đáy thuộc loại hình lon sành cao và lon thấp, mặt ngoài trang trí văn thừng dọc thân, có trang trí các đường chỉ cách mép miệng (Hình 25). Một số mảnh đáy lon sành (Hình 26), 4 mảnh miệng chậu thành trong còn dấu kê nung, thành ngoài bị thủy tinh

hóa. Nắp đáy có 5 mảnh (Hình 27) và nôi đất nung có 15 mảnh (Hình 28) chủ yếu xác định qua mảnh miệng, chất liệu sành non, màu đỏ, độ nung thấp.

Hình 21. Bát men trắng

Hình 22. Bát men trắng

Hình 23. Bát men ngọc

Hình 24. Bát men nâu

Hình 25. Lon sành thấp

Hình 26. Mảnh đáy lon

Hình 27. Mảnh nắp đáy

Hình 28. Mảnh nôi đất

Các hiện vật phát hiện trong di tích thuộc xã Vĩnh Long, sưu tầm 2 (Nguồn: Tác giả)

2.5. Khảo sát tại xã Vĩnh Ninh (25.VN.ST1)

2.5.1. Vị trí địa lý

Năm 2019, xã Vĩnh Ninh sáp nhập với xã Vĩnh Khang thành xã Ninh Khang. Xã phía đông giáp xã Vĩnh Hòa, phía bắc giáp thị trấn Vĩnh Lộc, phía tây, nam giáp huyện Yên Định. Dấu tích khảo cổ tại xã Vĩnh Ninh⁷ xuất lộ trên một khoảng đất khá rộng nằm ngay sát bờ sông Mã, một số vị trí đã bị nhà dân xây dựng lên. Trong quá trình khảo sát, đã phát hiện được một số cụm vật liệu trải rộng từ phía chân núi tới sát bờ sông, dựa vào loại hình di vật thu được có thể xác định sơ bộ đây là loại hình ngôi cong lòng máng màu đỏ và xám có trang trí văn thừng dọc lưng ngôi. Niên đại di vật phát hiện trong di tích này có niên đại khá sớm so với các khu vực đã được khảo sát trước đó ở xã Vĩnh Long, xã Vĩnh Phúc hay xã Vĩnh Thành.

2.5.2. Di vật

Di vật thu được tại khu vực xã Vĩnh Ninh có 23 mảnh. Trong đó, có vật liệu kiến trúc, 01 mảnh đồ gốm men, 01 mảnh đồ sành. Loại hình ngôi cong lòng máng có 17 mảnh ngôi âm màu xám và đỏ, 6 mảnh ngôi dương có xương màu đỏ hoặc màu xám, trang trí văn thừng ở mặt lưng ngôi (Hình 29 - 32). Các mảnh ngôi còn thấy khá nhiều trong khu vực khảo sát cho thấy đây là địa điểm quan trọng, khả quan cho các cuộc điều tra chuyên sâu và khai quật khảo cổ học. Ngoài ra, trên bề mặt di tích còn tìm thấy 1 mảnh bát gốm men trắng vẽ lam có kỹ thuật ve lòng, 1 mảnh miệng sành, các đồ gốm men, đồ sành này có niên đại thuộc thời Lê sơ.

Hình 29. Ngôi lòng máng

Hình 30. Ngôi dương

Hình 31. Ngôi dương

Hình 32. Ngôi âm

Các hiện vật phát hiện trong di tích thuộc xã Vĩnh Ninh, sưu tầm 1

(Nguồn: Tác giả)

3. Nhận xét sơ bộ

Có thể thấy kết quả cuộc khảo sát góp phần làm rõ hơn về sự tồn tại các dấu tích khảo cổ gắn với Thành của triều Hồ và các dòng sông Bưởi, sông Mã.

- Dấu tích khảo cổ tại khu vực xã Vĩnh Long

Khảo sát 2 địa điểm thuộc xã Vĩnh Long, nay là xã Tây Đô cho thấy đây là 2 vị trí quan trọng gắn liền với Di sản Thành Nhà Hồ. Cả 2 khu vực này đều có sự tồn tại của nhiều loại hình di vật có niên đại các thời kỳ lịch sử khác nhau. Vị trí địa lý sát khu vực Thành Nhà Hồ cho thấy có thể có sự tồn tại của các cộng đồng cư dân ở đây trong lịch sử tồn tại và phát triển của Thành Nhà Hồ.

Dựa vào di vật phát hiện được trên bề mặt, có thể thấy các loại hình vật liệu như mảnh ngói mũi sen, ngói mũi nhọn, xương đồ, một số mảnh lẫn nhiều vệt sét trắng, độ nung khá cao. Tuy vỡ, có kích thước nhỏ nhưng vẫn xác định được niên đại thời Trần - Hồ. Ngoài ra, còn phát hiện được một số mảnh gốm men trắng, men ngọc, có xương trắng, mịn, tuy vỡ nhỏ nhưng vẫn có thể xác định rõ được là bát, đĩa, dòng men trắng hay men ngọc. Đồ gốm sành chủ yếu là các mảnh miệng lon, bình, chậu, nôi, nắp sành. Đồ gốm men và đồ gốm sành có niên đại thời Trần - Hồ và thời Lê sơ.

- Dấu tích khảo cổ tại khu vực xã Vĩnh Phúc

Di tích khảo sát thuộc làng Cổ Điệp, xã Vĩnh Phúc, nay là địa phận xã Vĩnh Lộc, di tích gắn với dòng sông Bưởi. Dựa vào vị trí địa lý gần khu vực bờ sông, địa hình bằng phẳng, có các bậc cấp cao thấp thành từng tầng lớp, chúng tôi giả thiết rằng đây có thể là vị trí thuận lợi cho việc tồn tại dấu tích lò sản xuất vật liệu hay đồ dùng sinh hoạt hoặc địa điểm tập kết các vật liệu xây dựng, đồ dùng sinh hoạt phục vụ cho khu vực xung quanh, đặc biệt là khu vực Thành Nhà Hồ.

Quá trình phát hiện và khảo sát cho thấy có sự xuất hiện các loại hình di vật như vật liệu kiến trúc (gạch, ngói và trang trí kiến trúc), đồ gốm men như bát, đĩa, đồ gốm sành như lon, bình, nôi. Dựa trên chất liệu, loại hình, hoa văn trang trí thì các loại hình di vật này có niên đại thời Trần - Hồ và một số di vật có niên đại kéo dài tới thời Lê Trung hưng. Sự tiếp nối của di vật thuộc các thời kỳ khác nhau tại đây cho thấy khu vực này có sự tồn tại liên tiếp của quá trình sinh hoạt, sản xuất liên tục trong lịch sử.

- Dấu tích khảo cổ tại khu vực xã Vĩnh Thành

Di tích khảo sát tại khu vực xã Vĩnh Thành cũ nay là xã Vĩnh Lộc gắn với dòng sông Bưởi. Vị trí địa lý và tính chất vật liệu phát hiện tại đây cho thấy khu vực này rất có khả năng có tính chất tương đồng với địa điểm làng Cổ Điệp xã Vĩnh Phúc.

Quá trình phát hiện và khảo sát cho thấy có sự xuất hiện các di vật gồm vật liệu kiến trúc như gạch, ngói và trang trí kiến trúc, đồ gốm men như bát, đĩa, đồ gốm sành như lon, bình. Các di vật này có niên đại thời Trần - Hồ và một số di vật có niên đại kéo dài tới thời Lê Trung hưng.

- *Dấu tích khảo cổ tại khu vực xã Vĩnh Ninh*

Di tích khảo sát tại khu vực xã Vĩnh Ninh xưa sau đó được hợp nhất 2 xã Vĩnh Ninh và Vĩnh Khang thành xã Ninh Khang và nay là xã Vĩnh Lộc. Di tích được phát hiện gắn với dòng sông Mã, nằm tại vị trí gần bờ sông, phía trên là núi đá thấp, hiện tại còn thấy rõ những tảng đá lớn, khối đá được chế tác trong nhiều thời kỳ lịch sử. Vị trí địa lý có nhiều yếu tố thuận lợi cho quá trình cư trú.

Di vật khảo sát trong khu vực này không nhiều về loại hình, chỉ có một số ít ngôi cong lòng máng màu đỏ và màu xám, mặt lưng ngôi có trang trí văn thừng. Dựa trên chất liệu hiện vật, đặc trưng hoa văn trang trí chúng tôi cho rằng đây là loại hình vật liệu thuộc giai đoạn sớm đầu Công nguyên. Các di vật này được phát hiện với số lượng lớn loại hình ngôi cong lòng máng trong khi đó số lượng gạch trang trí hoa văn kiểu Hán hầu như không thấy, điều này cho thấy khả năng tồn tại dấu tích mộ táng ở đây khá thấp. Giả thiết về sự tồn tại của lớp cư trú giai đoạn đầu Công nguyên tại khu vực này được cho là có căn cứ bởi ngôi được phát hiện có số lượng khá nhiều, tập trung thành từng lớp dày và nằm trên vị trí sát bờ sông, gần núi đá, thuận lợi cho việc sinh hoạt và cư trú lâu dài.

Nhìn chung cuộc khảo sát tại 5 địa điểm thuộc 4 xã đã phát hiện được 70 mảnh hiện vật thuộc các loại hình gạch, ngôi kiến trúc, trong đó ngôi lòng máng giai đoạn đầu Công nguyên chỉ xuất hiện tại địa điểm xã Vĩnh Ninh. Các địa điểm như tại xã Vĩnh Long, Vĩnh Phúc lại chỉ phát hiện được nhiều di vật kiến trúc thời Trần - Hồ. Đồ dùng sinh hoạt tại 5 địa điểm phát hiện được 54 mảnh gốm men phát hiện tập trung ở xã Vĩnh Long, Vĩnh Phúc và số ít được phát hiện tại các địa điểm xã Vĩnh Thành, Vĩnh Ninh. Thu được 173 mảnh đồ sành, tập trung nhiều nhất ở địa điểm xã Vĩnh Phúc và Vĩnh Long. Di vật có niên đại từ đầu Công nguyên đến thời Trần - Hồ và một số ít hiện vật thời Lê sơ và Lê Trung hưng.

Chú thích:

Bài viết này là sản phẩm của nhiệm vụ khoa học và công nghệ cấp cơ sở, mã số KCH/NV/2025 - 12. Tên nhiệm vụ: ***Điều tra khảo cổ một số dấu tích lò nung tại khu vực Thành Nhà Hồ (Vĩnh Lộc-Thanh Hóa)***, do Viện Khảo cổ học chủ trì thực hiện, ThS Nguyễn Thắng làm chủ nhiệm.

(1). Huyện có 7 tổng gồm: Tổng Cao mật, 13 xã thôn; Tổng Ngọ Xã, 15 xã, thôn; Tổng Thanh Xá, 7 xã, thôn, trang; Tổng Nam Cai, 5 xã; Tổng Bình Bút, 9 xã, thôn, trang; Tổng Sóc Sơn, 6 xã, thôn; Tổng Biện Thượng, 8 xã, thôn.

(2). Ngày 16 tháng 6 năm 2025, Ủy ban Thường vụ Quốc hội ban hành Nghị quyết số 1686/NQ-UBTVQH15 về việc sắp xếp các ĐVHC cấp xã của tỉnh Thanh Hóa năm (nghị quyết có hiệu lực từ ngày 1 tháng 7 năm 2025) xã Vĩnh Lộc được thành lập trên cơ sở sáp nhập thị trấn Vĩnh Lộc và các xã: Vĩnh Phúc, Vĩnh Hưng, Vĩnh Hoà, Ninh Khang, có diện tích tự nhiên 56,94 km², quy mô dân số khoảng 40.344 người.

(3). Xã Tây Đô được thành lập trên cơ sở sáp nhập các xã: Vĩnh Quang, Vĩnh Yên, Vĩnh Long và Vĩnh Tiến, có diện tích tự nhiên 35,36 km², quy mô dân số khoảng 27.440 người.

(4). Xã Biện Thượng được thành lập trên cơ sở sáp nhập các xã: Vĩnh Hùng, Vĩnh Thịnh, Vĩnh An và Minh Tân, có diện tích tự nhiên 65,40 km², quy mô dân số khoảng 31.917 người.

(5) Xem thêm Tạp chí Khảo cổ học số 2 năm 2012. *Số chuyên đề 1 năm Thành Nhà Hồ; Ủy ban Nhân dân tỉnh Thanh Hóa 2021: Hội Thảo 10 năm nghiên cứu, bảo tồn và phát huy giá trị Di sản Thành Nhà Hồ, Thanh Hóa.*

(6). Ngày 28 tháng 1 năm 1992, thành lập thị trấn Vĩnh Lộc (thị trấn huyện lỵ huyện Vĩnh Lộc) trên cơ sở một phần diện tích và dân số của các xã Vĩnh Thành, Vĩnh Phúc và Vĩnh Tiến. Năm 2019 Sáp nhập xã Vĩnh Thành vào thị trấn Vĩnh Lộc.

(7). Ngày 16 tháng 10 năm 2019, Ủy ban Thường vụ Quốc hội ban hành Nghị quyết số 786/NQ-UBTVQH14 về việc sắp xếp các đơn vị hành chính cấp xã thuộc tỉnh Thanh Hóa (nghị quyết có hiệu lực từ ngày 1 tháng 12 năm 2019). Theo đó Sáp nhập hai xã Vĩnh Ninh và Vĩnh Khang thành xã Ninh Khang.

TÀI LIỆU DẪN

BEZACIER, LOUIS 1954. *L'art Vietnamiens*, G. Coedes.; Paris Vi.

CHU QUANG TRÚ 1976. Thành Nhà Hồ, Thanh Hóa. Trong *Khảo cổ học*, số 4: 65-70.

ĐỖ VĂN NINH 1983. *Thành cổ Việt Nam*. Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.

HÁN VĂN KHẨN, ĐẶNG HỒNG SƠN 2006. Khai quật lần thứ nhất thành nhà Hồ (Vĩnh Lộc, Thanh Hóa). Trong *Những phát hiện mới về khảo cổ học năm 2005*. Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội: 427-429.

LƯU CÔNG ĐẠO 2012. *Thanh Hóa Tỉnh Vĩnh Lộc Huyện Chí*. Nxb. Thanh Hóa.

NGÔ ĐỨC THỌ, NGUYỄN VĂN NGUYỄN, PHILIPPE PAPIN 2003. *Đồng Khánh Địa Dư Chí*. Nxb. Thế giới.

NGUYỄN XUÂN NGỌC 2013. *Văn hóa Đa Bút tiếp cận văn hóa học tiền sử*. Nxb. Khoa học xã hội. Hà Nội.

QUỐC SỬ QUÁN TRIỀU NGUYỄN 1992. *Đại Nam nhất thống chí*, tập II, quyển VI. Nxb. Thuận Hóa.

TỔNG TRUNG TÍN, NGUYỄN BÁ LINH 2023. *10 năm Khảo cổ học Di sản Thành Nhà Hồ*. Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN VĨNH LỘC DISTRICT, THANH HÓA PROVINCE

NGUYỄN THẮNG

Based on archaeological researches conducted in the ancient Vĩnh Ninh district (now Vĩnh Lộc), the author focused on survey in sites with archaeological materials in Vĩnh Long, Vĩnh Phúc, Vĩnh Thành and Vĩnh Ninh communes.

The survey result at the above 5 locations discovered architectural materials such as bricks, tiles and architectural decorations; glazed ceramics such as bowls, plates with white, brown glaze, and celadon; stoneware such as cans, vases, jars, basins/pots... Based on the materials, types, and decorative patterns, it shows that artifact mainly date from the Trần - Hồ period and a few date back to the early Lê and Lê Trung hưng periods. Some archaeological sites discovered in Vĩnh Lộc district will add materials for research on the history of the land and especially contribute to the research of archaeological traces associated with the Hồ Dynasty Citadel Heritage.